

HRVATSKI DRŽAVNI ARHIV

Marulićev trg 21, 10000 Zagreb, Hrvatska

SUMARNI INVENTAR

Oružničke pukovnije Nezavisne Države Hrvatske

1941-1945

Broj fonda: HR HDA 1196

Izradio: Boris Suljagić

Zagreb 1996.

UVOD

Godine 1968. RSUP Hrvatske je predao Hrvatskom državnom arhivu kamion arhivskog gradiva nastalog u vrijeme NDH. Tijekom godina arhivističkom obradom oblikovan je između ostalih i fond Glavno zapovjedništvo oružništva koji je sadržavao 4 kutije pod brojem 488 prema pregledu "Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Hrvatska", Beograd, 1984. U tom fondu nalazili su se i spisi oružničkih pukovnija.

Hrvatski državni arhiv preuzima 1995. godine iz AISP fondove Oružničko krilno zapovjedništvo Bileća i Župsko oružničko krilno zapovjedništvo Dubrovnik ("Arhivski fondovi...").

Spisi oružničkih pukovnija iz ta tri fonda su izdvojeni i stvoren je fond Oružničke pukovnije NDH. Nakon sređivanja fond sadrži 5 kutija spisa. Po sadržaju spisi fonda su različiti iskazi (opskrba i oprema pojedinih oružnika), osobni poslovi oružnika (putovanja, premještanji itd.), naredbe Vrhovnog oružničkog zapovjedništva (kasnije Glavnog zapovjedništva oružništva), zapovijedi zapovjedništava oružničkih pukovnija, zapisnici o saslušanju, izvješća o stanju na terenu, tjeralice itd.

HISTORIJAT TVORCA FONDA

Već 13. travnja 1941. opunomoćenik Poglavnika za unutarnje poslove dr. Milovan Žanić donosi Proglas o uspostavi Hrvatskog oružničkog zapovjedništva¹ Oružnicima je povjerena dužnost "da čuvaju i očuvaju red i mir i da svakog čestitog i ispravnog građanina zaštite od nasilja ili napadaja na život i imetak". Oružništvo je nastavak žandarmerije u Kraljevini Jugoslaviji.

Zakonska odredba o državnoj vladi NDH donesena je 25. lipnja 1941.² Oružništvo je podređeno Ministarstvu unutarnjih poslova osim u pitanjima ustrojstva, stege, nastave i uprave. Oružništvom u tom pogledu upravlja Ministarstvo hrvatskog domobranstva. Ministarstvo hrvatskog domobranstva i ministarstvo unutarnjih poslova prilikom uporabe oružništva zajedno odlučuju u pitanjima državnog javnog reda, mira i sigurnosti.

Zakonska odredba o oružništvu prema kojoj je oružništvo NDH vojnički ustrojena straža koja je dio oružane sile donesena je 21. kolovoza 1941. godine³. Zadaci oružništva su: "... održavati javni mir i red, javnu, osobnu i imovinsku sigurnost...Oružništvo mora sprečavati protuzakonitosti svake vrste". Ono podupire provedbu oblasnih naredaba i provodi sve mjere sigurnosti.

Oružnici odgovaraju političko-upravnim oblastima kad obavljaju službu javne sigurnosti. Vojnički pretpostavljenici upravljaju oružništvom u vojničkom, gospodarskom i upravnom pogledu, obuci i nadzoru službe. Ministarstvo hrvatskog domobranstva vrši vrhovni nadzor nad oružništvom, ali je dužno postupati u sporazumu s ministarstvom unutarnjih poslova kad donosi odredbe o javnom miru, redu i sigurnosti.

Zakonska odredba o ustrojstvu oružništva NDH donesena je isti dan, dakle 21. kolovoza 1941.⁴ Po toj odredbi oružništvo na području NDH dijeli se na 5 oružničkih pukovnija. Svaka pukovnija je samostalno tijelo u vojničkom, gospodarskom i upravnom pogledu, a njom izravno upravlja i zapovijeda "ZAPOVJEDNIŠTVO ORUŽNIČKE PUKOVNIJE". Pukovnije nose tekuće brojeve od 1 do 5, a podređene su Vrhovnom oružničkom zapovjedništvu. One nose imena mjesta svojih središta a dalje se dijele na oružnička krilna zapovjedništva, zapovjedništva oružničkih vodova, oružnička kotarska zapovjedništva i oružničke postaje.

Zapovjedništvo 1. oružničke pukovnije bilo je u Zagrebu od uspostave NDH do proljeća 1942. godine kada ono seli u Sisak. Oružnička krilna zapovjedništva podređena pukovniji bila su u Zagrebu, Varaždinu, Bjelovaru, Vinkovcima, Zemunu, Osijeku, Petrinji, Brodu na Savi, Ogulinu i Gospiću. 2. oružnička pukovnija imala je sjedište u Kninu, a 1943. godine seli u Gospić. U Banja Luci smještena je 3. oružnička pukovnija koja poslije ima sjedište u Novoj Gradiški. 4. oružnička pukovnija najprije je bila u Sarajevu a zatim je premještena 15. travnja 1942. u Tuzlu. Pred kraj NDH 4. pukovnija se nalazi u Brodu na Savi. 5. oružnička pukovnija bijaše u Sarajevu, vjerojatno nakon selidbe 4. pukovnije u Tuzlu. Negdje krajem 1941. osnovana je i 6. oružnička pukovnija i smještena u Mostaru. Nakon kapitulacije Italije javlja se 7. oružnička pukovnija sa sjedištem u Splitu.

Oružničke pukovnije imale su odjele. Budući da uredske knjige nisu sačuvane a propisnici o ustrojstvu oružničkih pukovnija nisu pronađeni, mogu ustvrditi da su postojali

¹ Narodne novine (dalje NN) br. 2/15. travanj 1941.

² NN br. 59/ 25. lipnja 1941.

³ NN br. 109/ 23. kolovoza 1941.

⁴ NN br. 109/23. kolovoz 1941. godine

Odjel za javnu sigurnost (J. S.), Pobočništvo (Pbč.), Gospodarski odjel (G.) i Pravosudni odjel (PRS).

Stožerni časnici nalaze se na čelu pukovnija. Za obavljanje službe dodijeljen im je potreban broj stožernih časnika, dočasnika i oružnika te računarskih časnika i građanskog osoblja.

Zakonskom odredbom o Hrvatskom oružništvu od 26. lipnja 1942. oružništvo prestaje biti sastavnim dijelom Hrvatskog domobranstva i počinje djelovati u okviru Ustaške vojnice.⁵

Reorganizacijom vlade bavi se druga Zakonska odredba o državnoj vladi NDH.⁶ Ministarstvo unutarnjih poslova sada ima oružništvo u pogledu njegove uporabe.

Slijedeća zakonska odredba koja se temeljito bavi oružništvom jest Zakonska odredba o ustrojstvu i djelovanju oružništva i o službovnim odnosima njegovih pripadnika donesena 26. studenog 1942.⁷ Po toj odredbi oružništvo ima pored ranije spomenutih dužnosti još i obavještajnu službu. Predmete koji se odnose na javni red i sigurnost dostavlja oružništvo Ministarstvu unutarnjih poslova (MUP-u) putem Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost (GLAVSIGUR), a politički predmeti idu također u MUP te u zapovjedništvo Ustaške nadzorne službe, a predmeti o vojničkim stvarima šalju se Ministarstvu domobranstva.

Oružništvo daje ministarstvu domobranstva posebno osoblje za vojno-poljsko oružništvo, a u slučaju rata ili vojnih pothvata oružništvo sudjeluje s ostalim oružanim snagama.

Oružnici prate uhićenike na putu sudbenim vlastima te osuđenike u kaznionice i zavode za prisilni rad. Oni sudjeluju i u službi počasnih straža i počasnih pratnja te održavaju red za vrijeme javnih svečanosti prvenstveno tamo gdje oružništvo obavlja redarstvenu službu.

Po ovoj zakonskoj odredbi oružništvo se dijeli na:

- a) glavno zapovjedništvo oružništva
- b) središnju oružničku školu
- c) šest oružničkih krila
- d) tri pokretne bojne
- e) bojna vojno-poljskog oružništva
- f) oružničku glazbu

Krila su postrojena sa svrhom, da se putem svojih područnih zapovjedništava brinu za javni red i sigurnost, za poštivanje zakona i propisa, ta za obavljanje izvještajne službe.

Svako krilo ima svoje zapovjedništvo, a brojčanu snagu krila ustanovljuje glavni zapovjednik u razmjeru s opsegom i važnosti područja pojedinog krila, u sporazumu s ministrom unutarnjih poslova odnosno s glavnim ravnateljem Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost.

Krila zapravo preuzimaju funkciju oružničkih pukovnija. Krila su teritorijalno ustrojena i obuhvaćaju skup dviju ili više velikih župa.

Na čelu svakog krila stoji zapovjednik, a dodijeljeni su mu dozapovjednik krila, nadzornik, prvi i drugi pobočnik, osoblje za stožerni sat i osoblje za upravnu, zdravstvenu i veterinarsku službu.

⁵ NN br. 140/26. lipanj 1942.

⁶ NN br. 229/10. listopada 1942.

⁷ NN br. 270/27. studenog 1942.

Za područje svake velike župe postrojava se jedna oružnička bojna koja nosi naslov "ŽUPSKO ZAPOVJEDNIŠTVO". Na nižoj razini, na nivou kotara, oblikovano je kotarsko zapovjedništvo. U svakom sjedištu općine formiraju se oružničke postaje.

Oružnički časnici i dočasnici (osim upravnih, glazbenih i veterinarskih) su časnici, odnosno dočasnici sudbenog redarstva, a dorojnici i oružnici su izvidnici sudbenog redarstva. Pripadnici oružništva kao djelatnici sudbenog redarstva su dužni davati sudbenim vlastima svako izvješće koje se od njih traži, i dužni su o učinjenom izvijestiti MUP-GLAVSIGUR.

MUP-GLAVSIGUR može uvijek izdavati naloge glavnom za povjedništvu oružništva i izravno svim višim i nižim oružničkim zapovjedništvima.

Zakonskom odredbom od 21. siječnja 1943. oružništvo spada u nadležnost Ministarstva oružanih snaga jer je i sama Ustaška vojnica postala dio tog ministarstva⁸ U zakonskoj odredbi o promjeni i nadopuni zakonske odredbe od 26. studenog 1942. godine⁹ jednostavno se riječi "oružničko krilo", odnosno riječi "krilo" zamjenjuju riječima "oružnička pukovnija" odnosno "pukovnija".

U povijesti oružništva NDH zadnja zakonska odredba jest odredba od 16. kolovoza 1944. godine kojom oružništvo prestaje biti oružana postrojba Ustaške vojnice i postaje dio oružanih snaga HDH¹⁰

KANCELARIJSKO POSLOVANJE

Za kancelarijsko poslovanje u državnim ustanovama Nezavisne Države Hrvatske uveden je Opći poslovni red koji je donesen 19. rujna 1941. godine.¹¹ Obveznu snagu red je dobio 1. siječnja 1942. kada su prestali vrijediti njemu protivni propisi.

Ovaj red vrijedio je za sve državne ustanove osim sudova. Rukovanje službenim spisima, propisano ovim poslovnim redom, trajalo je od časa, kada je spis primljen, do njegova sređenja u pismohrani riješenih spisa odnosno do predaje naslovniku ili pošti.

Žig urudžbenog zapisnika stavljan je neposredno ispod teksta s lijeve strane. U slučaju nedostatka slobodnog mjesta uzet je novi arak koji je pridodan spisu. U posebnom stupcu otiska žiga naznačeno je kojoj radnoj jedinici, tj. kojem odjelu, odsjeku i pododsjeku, ako ovaj vodi urudžbeni zapisnik, pripada pojedini spis.

Zaprimanje spisa obavljalo se njihovim upisom u urudžbeni zapisnik, uz koji su vođeni imenik i kazalo stranih brojeva urudžbenog zapisnika.

Urudžbeni zapisnik počinjao je svake godine rednim brojem 1, a zaključivao se posljednjim brojem zaprimanja 31. prosinca iste godine. Svaki spis je zaprimljen pod posebnim brojem urudžbenog zapisnika, osim ako nije zaprimljen pod posebnim brojem nekog drugog očevidnika. Brojevi urudžbenog zapisnika idu redom.

⁸ NN br. 17/22. siječnja 1943.

⁹ NN br. 20a/26. siječnja 1944.

¹⁰ NN br. 184/17. kolovoza 1944.

¹¹ NN br. 138/27. rujna 1941. godine.

OPĆI PODACI O FONDU I RAD NA SREĐIVANJU

Hrvatski državni arhiv preuzeo je 1968. godine od RSUP-a SRH arhivsko gradivo nastalo u vrijeme NDH. Tijekom sređivanja izdvojene su 4 kutije arhivskog gradiva oružništva NDH koje je činilo fond br. 488 pod nazivom Glavno zapovjedništvo oružništva NDH.

Iz Arhiva ISP preuzeto je 7 kutija spisa fonda Oružničko krilno zapovjedništvo - Bileća i 41 kutija spisa fonda Župsko oružničko krilno zapovjedništvo - Dubrovnik. Nakon arhivističkog sređivanja u Hrvatskom državnom arhivu imamo: jednu kutiju spisa fonda Glavno zapovjedništvo oružništva NDH, 5 kutija fonda Oružničke pukovnije NDH, 36 kutija spisa fonda Oružničko krilno zapovjedništvo Dubrovnik-NDH, 5 kutija spisa fonda Oružničko krilno zapovjedništvo Bileća-NDH, 1 kutiju spisa fonda Fragmenti oružničkih krilnih zapovjedništava i 1 kutiju spisa fonda Fragmenti oružničkih vodnih zapovjedništava te 3 kutije fonda Oružničke postaje.

Važno je napomenuti da knjige za fond Oružničke pukovnije nisu sačuvane. U spisima nisam pronašao propisnike o ustrojstvu zapovjedništava oružničkih pukovnija. Iz spisa se vidi da su pukovnije imale odjele. Prema žigovima urudžbenih zapisnika vidi se da su najviše sačuvani Odjel za javnu sigurnost (J. S.) i Pobočništvo (Pbč.). Odjel za javnu sigurnost je pod tajnim brojevima urudžbenog zapisnika pisao doglasna izvješća za polovice mjeseca političkim vlastima te vojnim vlastima. Pod općim brojevima ovaj je odjel pisao raznim instancama o predmetima na području svoje pukovnije. Pobočništvo se bavilo osobnim poslovima oružnika. Spisi Gospodarskog odjela (G.) sadrže iskaze opreme i opskrbe pojedinih oružnika, sumarne iskaze te razne druge podatke koji se odnose na gospodarske poslove pukovnija. Pravosudni odjel (PRS) je najmanje zastupljen. Pukovnije su imale svoje sudove koji su sudili pripadnicima pukovnije.

Spisi oružničkih pukovnija sređeni su po brojevima urudžbenih zapisnika tako da prvo dolaze tajni (ili vrlo tajni) spisi a zatim opći spisi. Spisi pojedinih odjela su posebno sređeni jer pretpostavljam da su za svaki odjel vođeni posebni urudžbeni zapisnici. Takav način sređivanja je dobar i zbog tematske preglednosti.

Spisi iz HDA i Arhiva ISP su fuzionirani. Spisi oružničkih pukovnija preuzeti od Arhiva ISP su vrlo dobro sačuvani. Svaki spis (a često i predmet) uložen je u svoju košuljicu na kojoj je napisan inventarni broj Arhiva ISP, ime pukovnije a često i broj urudžbenog zapisnika.

Fond je više nego fragmentaran. Nedostaju čitavi odjeli, odnosno čitave godine u slučaju nekih pukovnija. Fond je značajan za proučavanje prvenstveno vojne povijesti NDH.

Izvori i literaturaa

- 1) Arhivsko gradivo oružništva
- 2) Ivan Beuc, Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945), Zagreb, 1969.
- 3) Rafael Landikušić, Priručnik o političkoj i sudbenoj podjeli NDH, Zagreb, 1942.
- 4) Narodne novine NDH, Zagreb, 1941-1945

INVENTARNI POPIS SPISA

BROJ ARHIV. JEDINICE	SERIJA	GODINA	BROJ
-------------------------	--------	--------	------

1. ZAPOVJEDNIŠTVO 1. HRVATSKE ORUŽNIČKE PUKOVNIJE ZAGREB/SISAK

	tajni spis	1941.	652
	Odjel za javnu sigurnost-J. S.		
	tajni spisi	1941.	652/760
	"	1942.	301
	"	1943.	688
	"	1944.	49/690
	opći spisi	1941.	1071/3979
	Pobočništvo-Pbč.		
	tajni spisi	1941.	374/563
	"	1942.	5/259
2.	"	1942.	264/598
	opći spisi	1941.	b. b.

3. ZAPOVJEDNIŠTVO 2. HRVATSKE ORUŽNIČKE PUKOVNIJE KNIN/GOSPIĆ

	Naredba	1941.	41	6. listopada
	Odjel za javnu sigurnost-J. S.			
	tajni spisi	1941.	289,321	
	"	1942.	204/748	
	"	1943.	16/1420	
	"	1944.	766/773	
	"	1944.	b. b.	
	"	1945.	147,181	
	opći spisi	1941.	2047	
	"	1942.	114/2349	
	"	1943.	65/1871	
4.	"	1943.	1964/2678	
	"	1944.	475/1275	
	Pobočništvo-Pbč.			
	tajni spisi	1943.	404/465	
	"	1942.	b. b.	
	opći spisi	1941.	3093/6336	

ZAPOVJEDNIŠTVO 2. HRVATSKE ORUŽNIČKE PUKOVNIJE KNIN/GOSPIĆ

Pobočništvo-Pbč.

	opći spisi	1941.	b. b.
	"	1943.	1473/3198
	"	1944.	2627

Pravosudni odjel - PRS

tajni spis	1944.	90
opći spis	1943.	459,824
"	1944.	999

Gospodarski odjel - G.

tajni spis	1942.	35
opći spis	1941.	3996

**5. ZAPOVJEDNIŠTVO 3. HRVATSKE ORUŽNIČKE PUKOVNIJE
NOVA GRADIŠKA****Odjel za javnu sigurnost - J. S.**

tajni spisi	1945.	126/226
opći spis	1945.	164

Pravosudni odjel - PRS

strogo tajni spis	1945.	24
opći spis	1945.	b. b.

**ZAPOVJEDNIŠTVO 4. HRVATSKE ORUŽNIČKE PUKOVNIJE
SARAJEVO/TUZLA/BROD NA SAVI****Pobočništvo - Pbč.**

tajni spis	1942.	161
opći spis	1941.	158
opći spis	1944.	b. b.

**ZAPOVJEDNIŠTVO 5. HRVATSKE ORUŽNIČKE PUKOVNIJE
SARAJEVO****Odjel za javnu sigurnost - J. S.**

tajni spis	1943.	329/888
"	1945.	139/164

Pobočništvo - Pbč.

opći spis	1944.	3739
opći spis	1943.	b. b.

**5. ZAPOVJEDNIŠTVO 6. HRVATSKE ORUŽNIČKE PUKOVNIJE
MOSTAR**

Zapovjedi	1942.	16/226
	1943.	30/178
	1944.	16/209

Odjel za javnu sigurnost - J. S.

tajni spisi	1942.	67/3607
"	1943.	124/3938
"	1944.	13/2496
opći spisi	1942.	423/2637
"	1943.	88
"	1944.	184/1815

Pobočništvo - Pbč.

tajni spis	1943.	547
opći spisi	1942.	4570/5287

opći spis	1944.	5014
Pravosudni odjel - PRS		
tajni spis	1944.	144
Gospodarski odjel - G.		
opći spisi	1942.	2645/7538
"	1943.	243/5255
"	1944.	992/1482
"	1944.	b. b.
"	b. g.	b. b.

**ZAPOVJEDNIŠTVO 7. HRVATSKE ORUŽNIČKE PUKOVNIJE
SPLIT**

opći spisi	1944.	b. b.
"	b. g.	b. b.